

TARİH VE DİĞER BİLİMLER

Geçmişin Peşinde Disiplinlerarası Bir Kılavuz

Editör

Mehmet Yaşar Ertaş

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	9
GİRİŞ.....	13
TARİH ve FELSEFE	25
<i>Milay Köktürk</i>	
TARİH ve SOSYOLOJİ ÜZERİNE	47
<i>Mehmet Tayfun Amman</i>	
TARİH ve ANTROPOLOJİ	65
<i>Adem Bölükbaşı</i>	
PSİKOLOJİ ve TARİH: BİRBİRİNİ İHMAL ETMİŞ İKİ BİLİM	89
<i>Mehmet Yaşar Ertaş</i>	
İÇ İÇE GEÇEN BAKIŞ: TARİHİN EDEBİLİĞİ, EDEBİYATIN TARİHİLİĞİ	125
<i>Yılmaz Daşcıoğlu</i>	
TARİH YAZIMINDA DİLBİLİMSEL ARAYIŞLAR.....	153
<i>İbrahim Şirin</i>	
TARİH ve SİYASET: BİLİM OLARAK BİRBİRİNE ETKİLERİ.....	183
<i>Süleyman İnan</i>	

SANAT TARİHİ ve TARİH.....	197
<i>Yasemin Beyazıt, Mustafa Beyazıt</i>	
TARİH ve COĞRAFYA: ZAMAN ve MEKÂNIN ETKİLEŞİMİ	223
<i>Yunus Uğur</i>	
KURAM, ELEŞTİRİ ve YAZIM BAĞLAMINDA MİMARLIK-TARİH İLİŞKİSİNİ KURGULAMAK.....	243
<i>Oya Şenyurt</i>	
BİYOLOJİ ve TARİH: İNSANIN VAROLUŞU ve GEÇMİŞİNİN HİKAYESİ.....	265
<i>Necmettin Alkan</i>	
DOĞA BİLİMLERİ ve TARİH.....	295
<i>A. Teyfur Erdoğan</i>	

GİRİŞ

İnsanlık olarak derin bir düşünsel kriz içindeyiz. Doğa ile olduğu kadar beşerî tecrübemizle ilişkimizde de adını koymadığımız ve tanımlayamadığımız büyük bir kırılma yaşıyoruz. Aydınlanma ve modernizmin inşa ettiği, her şeyi açıklayan ve her şeyin açıklanabildiği büyüdü dönem sona erdi. Hâkim paradigmaların büyük sarsıntı geçirdiği bu süreçte ideolojiler, inançlar ve gelenekler toplumsal otoritelerini büyük ölçüde kaybetti. Aydınlanma ile üretilmiş olan akılcılık, gerçekçilik nesnellik ve evrensellik gibi temel ilkelere dayalı, fizik ve metafizik alanlarını kesin hatlarla birbirinden ayıran, sağlam ve yıkılmaz görünen kartezyen bilgi sistemi de çözüldü. Öyle ki hakikatin/gerçekliğin kendisi tartışıldığı gibi, hakikat arayışı da beyhude bir çaba olarak görülmeye başlandı. Nihayetinde modern insanın, büyük çabalarla inşa ederek sığındığı pozitivist ilkelere dayalı evreni ve konforlu zihin dünyası çöktü. İnsanoğlu yeni arayışlar peşinde: yeni bir düzen, yeni bir epistemoloji ve yeni bir paradigma. Şimdilik postmodern, post-truth veya post-human gibi adlarla andığımız bu sürecin tam olarak ne olduğu, nasıl cereyan ettiği ve nasıl sonuçlanacağı konusunda ise kesin bir öngörüye sahip değiliz.

Modern paradigmanda yaşanan değişim ve kriz, insanın anlam dünyasını etkilediği gibi sosyal bilimlerini de dönüştürdü. Bilindiği gibi sosyal bilimlerin, 19. yüzyılda Batı dünyasında

pozitivist bir çizgide oluşmuş ve yapılanmıştı. Sosyal bilimlerin ana problematiği olan insan, toplum ve doğa gibi, ampirik yöntemlerin uygulanabileceği, nesnel olarak incelenebilecek, hakkında evrensel yasalar geliştirilip mutlak doğrulara ulaşılacak bir bilgi alanı olarak düşünülmüştü. Bu yolla insana ve toplumsal yaşama dair nesnel bilgi üretmesi bekleniyordu. Sosyal bilimler, doğa bilimlerinin bilimsel söylemde mutlak üstünlük kurduğu bu dönemde, toplumsal ve siyasal ihtiyaçları karşılamak gibi pragmatik sebeplerle kurumsallaşmış ve aralarında disiplinler sınırlar geliştirilmişti.

Modern bilim düşüncesindeki kırılma doğal olarak sosyal bilimlerde bir arayışı başlattı. Bu konuda bütün dünyada dikkat çeken Gulbankian Komisyonu'nun 1995'te yayımladığı rapor fevkalade önemlidir. Immanuel Wallerstein başkanlığında toplanan komisyon raporunda sosyal bilim disiplinlerinin oluşumu üzerine eleştirel bir bölüm açılmış ve bilimler arasındaki bu ayrılmanın sorunlu olduğunun altı çizilmişti. Raporda vurgulandığı üzere, 19. yüzyılın sonu ve 20. yüzyılın başında sosyal bilimlerdeki disiplin yapılanmasında üç farklı ayırım çizgisi bulunmaktaydı. İlk ayırım, modern dünyayı konu edinen disiplinlerle ilkel/batı-dışı toplumları inceleyen disiplinler arasında yapılmıştı. Tarih, iktisat, siyaset bilimi ve sosyoloji disiplinleri modern batı toplumlarını anlama ve açıklamanın araçları iken antropoloji ile oryantizm uygar olmayan dünyayı konu ediniyordu. İkinci ayırım modern dünyayı konu alan disiplinleri, geçmişi ve bugünü inceleyen bilimler olarak zamansal odakları açısından kategorize ediyordu. Üçüncü ayırım ise yasa geliştirebilen bilimlerin alan paylaşımından kaynaklanıyordu. Sosyoloji toplumla ilgilenirken iktisat piyasa, siyaset bilimi de devlet üzerine araştırma yapan bilimlerdi. Keza sosyal bilimler, Wilhelm Windelband'ın 1890'larda geliştirdiği ve büyük kabul gören idiografik ve nomotetik perspektifinin etkisiyle iki kategoriye

ayrılmıştı. İdiografik, tekil, bir defalık, yinelenemez olayları araştıran bilimleri tanımlarken nomotetik evrensel düzenlilik fikrine dayalı olarak genelleme yapabilen ve yasa geliştirebilen bilimler için kullanılmıştı. Buna karşılık Heinrich Rickert, içerik yerine disiplinler arasındaki metodolojik farklılıklara dikkat çekmiş, nomotetik ve idiografik kavramlarına yeni bir boyut kazandırmıştı. Ona göre bilimsel metodolojiyi nomotetik, kültürel metodolojiyi ise idiografik kavramı karşılamaktaydı.

Modern paradigmada kabul gören ve katı bir şekilde kurumsallaşan bu disiplinler ayrımı, uzmanlaşmanın önünü açarak disiplin içi üretimi hızlandırmış ve zengin bir bilgi birikimine yol açmışsa da insan ve toplumun bütüncül olarak anlaşılması önünde bir engel de teşkil etmiştir. İnsanı ve toplumu parçalı bir biçimde; sosyolojik, psikolojik, biyolojik, antropolojik, iktisadi ve tarihi olarak farklı metodolojik ve epistemolojik bilgi alanları olarak görmek, sosyal bilimlerin insanı, kültürü ve tarihi anlama imkânını da zayıflatmıştır.

Modern bilim perspektifin yarattığı parçalılığa karşı ilk büyük tepki Alman Tarihçi Okulu'ndan gelmiştir. Holistik/bütüncül ve organik bir perspektifle sosyal yaşamın teklifine vurgu yapan okul mensupları, sosyal bilimlerdeki disiplin ayrımına ciddi eleştiriler getirmişlerdi. Tinsel bilimler ve hermeneutik metodolojinin felsefi zeminini inşa eden Dilthey, tarih ve yaşamın ancak insana dair her şeyin somut bir gerçeklik olarak kabul edilmesi ve yaşamın bir bütünlük içinde ele alınmasıyla anlaşılabilceği tezini ileri sürmüştü ve bu parçalanmışlığa itiraz etmişti. Heidegger, Dilthey'in perspektifini farklılaştırarak bilgi, anlama ve yorumlama arasındaki ilişkiyi ontolojik bir zeminde ele almış ve "hermeneutik/anlama döngüsü" geliştirmişti. Ona göre anlam sürecinde parça bütün ilişkisi mutlak ve varoluşsaldır. Yani parçalar anlaşılmadan bütün, bütün anlaşılmadan da parçalar anlaşılabilir.

ve yorumlanamaz. Gadamer ise Dilthey ve Heidegger'den sonra 'anlama' meselesini felsefi alanda tartışarak geleneksel hermeneutik'in "nesneyi ön yargısız bir şekilde anlamaya çalışan öznenin var olduğu" varsayımına itiraz eder. Onun hermeneutik'i varlığı anlama çabasıdır ve bu da ancak evrensel bir araç olan dil ile ve dilde mümkün olan anlamadır.

Alman Tarihçi Okulu'nun itirazları ve hermeneutik tartışmaları, sosyal bilimlerdeki pozitivist tahakkümü büyük ölçüde sarstı ve parçalanmış bilim düşüncesiyle hesaplaşmayı başlattı. Bu konuda 20. yüzyılın başında kapitalizm karşıtı olarak Marksist bir perspektifle ortaya çıkan Frankfurt Okulu, Walter Benjamin, Herbert Marcuse, Max Horkheimer, Theodor W. Adorno ve Jürgen Habermas gibi temsilcileri ile tarihi disiplinlerarası bir alan olarak ele alarak bu hesaplaşmada bir diğer dönüm noktasını temsil eder. Diyalektik sosyal bilimlerin anlayışıyla toplumsal olay ve olgular üzerine odaklanan Frankfurt Okulu mensupları, sosyal bilimcilerin zihnine hükmeden determinizm, ampirizm ve nesnelizm gibi ilkelerle de hesaplaşmışlardır. Klasik tarih perspektifine hiç şüphesiz en güçlü eleştiri, Frankfurt Okulu gibi tarihi disiplinlerarası bir alan olarak tasavvur eden ve tarih felsefesi, metodolojisi ve epistemoloji üzerine yeni açılımlar sağlayan Annales Okulu'ndan gelmiştir. Sosyoloji, felsefe, coğrafya ve tarih uzmanlarını bir araya getirerek disiplinlerarası bir çalışma ortamı yaratmış olan Henri Berr'in ve tarih araştırmalarında disiplinlerarası perspektifin uygulama alanı olarak 1900'da kurduğu *Revue de Synthèse Historique* dergisinin bu ekolün oluşmasındaki etkisini özellikle vurgulamak gerekir. Berr'in fikirlerinden etkilenen Marc Bloch ve Lucien Febvre, Annales Okulu'nun temellerini atarken, halleflerinin çalışmalarıyla tarih ve sosyal bilimlerin bütünüyle disiplinlerarası bir alana dönüşmüştür. Öyle ki sosyal ve kültürel tarihi önceleyen Annales izleğindeki araştırmalar, tarihi

ilerlemeci bir mantıkla kavrayıp daha çok olaylara odaklanan, Avrupa merkezci bir perspektifle siyaset, devlet, savaş ve kahramanlarını konu alan ve katı bir disiplin olarak yapılanmış olan modern tarih tasarımı büyük ölçüde sarstı ve değiştirdi. Devrim niteliğindeki bu çıkışla birlikte psikoloji, edebiyat, dilbilim, sosyoloji, antropoloji, iktisat, coğrafya, filoloji, folklor gibi disiplinlerden istifade edilmeden tarih yazılamayacağı düşüncesi yerleşti. Yaşanan tarih/insan deneyimi nasıl bölünemez ise tarih çalışmaları da bu bütünlüğü göz ardı ederek yol alamazdı. Bu sebeple tarihle diğer bilimlerin arasındaki ilişki bir öneri değil, zorunluluktadır.

20. yüzyılda sosyal bilimleri ve tarih tasavvurunu etkileyen en önemli gelişmelerden biri de 1960'lardan itibaren başlayıp yayılan postmodern akımlarıdır. Postmodernizm, modernizmden doğan ancak modern bilgi, düşünce ve yaşam tarzını sert bir şekilde eleştiren, sorgulayan ve bazı yorumlarına göre ise reddeden bir kopuşun adıdır. Postmodern düşünce, pozitivist olmakla birlikte epistemolojik ve metodolojik olarak bilinmez, göreceli ve çoğulcu bir karaktere sahiptir. Enformatik teknoloji ve dijitalleşmenin yarattığı etkiye odaklanan ve güçlü bir öznel inancına sahip postmodern düşünürler, nesnel doğrular yerine anlamın/yorumun göreceli ve değişken doğrularını koydukları gibi, bütün yerine parçayı ve evrensel yerine de yereli kayda değer bulmuşlardır. Postmodern ideolojinin abartılı yorumlarında beliren en önemli savlardan biri de paradoksal olarak her türlü düzen, norm ve değerden bağımsızlaşmış insan fikridir ki bu insan, tarihe ve hakikate yabancılaşmış bireydir. Bu yaklaşımla insanı yeniden biçimlendirirken tarih tasavvurunu da yeniden inşa etmişlerdir.

Benlikten akla, bedenden duygulara kadar hemen her şeyin kültürün ve söylemin ürünü olduğunu belirten postmodern düşünürlere göre tarihte de tek bir hakikat aramak